

# FOLIA SELECTA

---



KUKLAY ANTAL:	Pilinszky János Zöld című verséről	1
	In memoriam Jacques Maritain	2
DABÓCI MÁRIA:	Ökumenikus barátság	3
PIERRE-MARIE EMONET O.P.:	Metafizika egyszerű szavakkal.	
	IV-VI. fejezet	12
FLORILEGIUM		18
Idézetek II. Rákóczi Ferenc vallomásaiból		

---

Köröm 2003 április

Pilinszky János:

## ZÖLD

Elmerül szemem, arcom, lelkem,  
minden élőlény megmerül  
abban a feneketlen zöldben,  
ami egy fa kívül-belül.

A *Beszélgetés Sheryl Suttonnal* című kötetében, mely művészi hitvallás és allegorikus magyarázat a saját verseihez, a költő így ír alteregójáról, George Allenről, az amerikai katonaiskola zseniális növendékéről:

"George egy gesztenyefához lépett. Senki a tanárok közül nem hallhatta szavait. Fejével bebújt a levelek közé. A másik fiú nem követte példáját. Állva maradt méternyire a fától, és fiúsan elnehezült, majd kihúzta magát."

Mit üzent George-nak zöld levéltengerével a gesztenyefa? Miről adott hírt a fiatal kadét onnan belülről, túl a tanárok hallótávolságán, aminek hallatán barátja először ellágyult, majd katonásan kihúzta magát?

George Allennek tanárai matematikát, filozófiát és teológiát tanítottak, s ő mindegyik tantárgyban kiváló volt. Sokáig habozott, melyik nyomába lépjen. De úgy érezte, hogy az elvont tudományok nem adnak neki elég fegyvert, hogy védőszentjéhez, Szent Györgyhöz hasonlóan legyőzze a sárkányt, a nihil és a látszat mindenüvé beszivárgó kísértését.

George most arról beszél barátjának, hogy a levelek cirógatják az arcát anyai gyöngédséggel, és hogy a lombtenger belülről is zöld, hogy a lét a szeretet és a remény kimeríthetetlen tengere: simogatás és erőforrás, és hogy a mélyben mindnyájan egyek vagyunk.

George Allen most már kiléphetett a zöld lombsátorból, teljes fegyverzetben, megvívni a sárkánnyal.

## IN MEMORIAM JACQUES MARITAIN

Harminc évvel ezelőtt, 1973. április 28-án költözött át békességben a másik életbe Jacques Maritain. Másnap VI. Pál pápa Maritain rendtársainak, a toulouse-i kistestvéreknek küldött részvétlíviratában így ír:

"... Korunk valóban nagy gondolkodója, a gondolkodás, az élet és az ima művészetének mestere volt. Egyedül és szegényen halt meg Foucauld atya kistestvéreinél. Hangja, alakja megmarad a filozófiai gondolkodás és a katolikus meditáció örökségében. Emlékezetes marad számunkra jelenléte itt a Szent Péter téren a Zsinat záróünnepségén, amikor Mesterünk eljött, hogy Krisztus nevében üdvözölje a kultúra világát."

Thomas Merton így emlékezik rá a Hétlépcsős hegy-ben:

"Dan Walsh annak idején Wilson tanítványa, majd munkatársa volt. Jól ismerte őt is, Maritaint is. Később ő mutatott be Maritainnek a katolikus könyvklubban, ahol ez a szentéletű filozófus a katolikus akcióról beszélt. Csak néhány udvarias szót váltottam vele, de ebből a kedves, hajlotthátú, csupa ősz franciából csak úgy áradt a kedvesség, az egyszerűség és a jóság. Többre nem is vágyódtam, nem is kellett már tovább beszélnem vele. Azzal a vigasztaló tudattal jöttem el, hogy élnek ilyen emberek a világon, és azzal a reménnyel, hogy engem is imáiba foglal."

Dabóci Mária

## ÖKUMENIKUS BARÁTSÁG<sup>1</sup>

1970-ben, három évvel a filozófus halála előtt jelent meg Jacques Maritain Krisztus Egyházáról szóló könyve, amelyben a maga sajátos filozófusi és laikus szemszögéből elmélkedik a hit e nagy misztériumán.

Maritain, az igazság szerelmese most is hű önmagához. Milyen joggal vehet bátorságot magának, hogy e témáról írjon? - kérdezi az előszóban. "Erre a kérdésre azt válaszolom, hogy az egyedüli tekintély, amelyre másokhoz szólva támaszkodhatom, az igazság tekintélye; s egy mélyen fölkapart történelmi pillanatban kétségtelenül megengedett egy keresztény filozófusnak, akinek hatvan éve foglalkoztatja gondolatait az Egyház misztériuma, hogy tanúságot tegyen hitéről, és elmondja elmékedéseit."

A könyv gazdag tartalmából most az ökumenizmussal foglalkozó gondolatokat szeretnénk kiemelni, megjegyezve, hogy Maritain ebben a könyvében ír legbővebben erről a témáról. Szerényen jegyzi meg: "Az igazat megvallva ezt a könyvet egy tudatlan írta a hozzá hasonlóan tudatlanoknak, akik azonban éppúgy, mint ő, erősen vágyódnak arra, hogy amennyire csak lehetséges, megértsék, egy kissé megértsék a dolgokat."

Az ökumenizmus témáját a könyv tizedik fejezetében tárgyalja. Számára a hiteles ökumenizmus "egyesíti az igazsághoz való hűséget és az egység lángoló szeretetét". Az isteni kinyilatkoztatás - vallja - nincs kiadagolva az egyes keresztény vallások között, s ezért nem tud elképzelni olyan egységet, amely a ki-ki által őrzött igazságletémenyéből való engedmények, bizonyos megalkuvások révén lenne elérhető. "Az egész már megvan az egy, szent, katolikus és apostoli anyaszentegyházban." Minden benne foglaltatik az Egyház hitének mérhetetlen és sokarcú egységében. "A katolikusok meg vannak és meg kell, hogy legyenek erről győződve. Ezért üdvözlnek örömmel és szeretettel minden hitigazságot, melyet egy elszakadt hitvallás vall, egyben tudva, hogy ők is vallják ugyanazt. Így számukra nem arról van szó, hogy arra kérjenek egy luteránust vagy egy kvékert, hagyja el az igazságait annak a hitnek, amelyhez ragaszkodik. Csak ragaszkodjék hozzá jobban mint valaha! Ezen igazságok alapján mondhatjuk, hogy a maga lelki közösségében és általa fog üdvözülni."

Maritain szerint a katolikusok részéről ma mindennek előtt az a testvéri barátság lenne kívánatos, amellyel azok felé az emberek felé fordulnak, akik vallási tekintetben másképpen gondolkodnak.

---

<sup>1</sup> Jacques Maritain De l'Église du Christ. DDB, 1970. műve alapján

"Nincs ostobább dolog, mint azt képzelni, hogy az igazi és mély barátság megköveteli a gondolatok azonosságát. Ismerek nem rossz katolikusokat, akik távol vannak attól, hogy barátaim legyenek; és vannak nem-katolikusok, akik számomra áldott barátok. Legigazabb és legtestvéribb barátság állhat fenn emberek között, akik különbözőképpen gondolkoznak lényeges dolgokról. Kétségtelenül ez a szeretet magában hordja a fájdalomnak egy elemét, ami azonban a barátot még kedvesebbé teszi. Az ember imádkozik érte, de távol attól, hogy nyomást gyakoroljon rá, hogy a saját hitére térítse. Olyannak szeretjük, amilyen, megbecsüljük, tiszteletben tartjuk és igyekszünk minél jobban megismerni és megérteni azt, amit hisz, és ahogyan abból él.

Érdekes megállapítás - írja -, hogy ma széltében-hosszában használják az ökumenikus *dialógus* kifejezést, amikor elvont eszmékkal és fogalmakkal bajlódunk, de úgyszólván soha nem lehet hallani, hogy ökumenikus *barátság*ról beszélne, amikor emberekkel és emberi realitásokkal van dolgunk. Valójában nem ez lenne leginkább kívánatos? Nem a jól rendezett és az idők során megerősödött kölcsönös barátságnak a szokásai lennének az elengedhetetlen feltételei annak, hogy az ökumenikus szellem valósággá váljék, amikor egy napon fölveszi az egységnek joghatósággal megadott formáit? Talán elmondhatom, hogy ebből a szempontból, bármennyire hasznosak legyenek is a maguk síkján a bizottságok összejövetelei meghatározott programjukkal, jelentéseikkel és vitáikkal, nekem sokkal hasznosabbnak tünnének a baráti bankettek, ahol katolikusok és különböző elszakadt vallások tagjai együtt ennének-innának, utána együtt mennének a dohányzó szalonba csakúgy találomra beszélgetve, tréfálkozva, egyik témáról a másikra térve, és a kölcsönös bizalom előre nem látott kapcsolatait szövögetve. Komolytalannak látszom, pedig komolyan beszélek. Az étkezés az emberi barátságnak természetes szertartása.

De bárhogyan is legyen az én álmaim bankettjeivel, az lenne a legfontosabb, hogy egymást jobban megismerjük, megértsük, és jobban szeressük, és egyúttal értékes javakat cseréljünk egymással." Ez a magatartás jellemzi Maritaint egész életén át kiterjedt baráti körében, gondolkodásában és írásaiban, különösen utolsó éveiben, amikor az Egyházzal és az ökumenizmussal kapcsolatos gondolatait papírra vetette.

Mielőtt rátérnék annak vizsgálatára, milyennek látja a filozófus az egyes keresztény hitvallások, a különböző lelki családok, sőt az egész emberiség kapcsolatát az Egyházzal, vagyis mielőtt a szűkebb illetve tágabb értelemben vett ökumenizmus kérdésével foglalkoznánk, tekintsük át röviden, mit mond Maritain magáról az Egyházzal.

Amikor megállapítja, hogy az Egyház természetfölötti személy, az emberi személyről való ismeretünkre épít. Az emberi személy testből és lélekből áll, ahol a lélek a test formája. Ennek megfelelően az Egyház mint természetfölötti személy is testből és lélekből áll. Az Egyház testét alkotják itt a földön azok az emberek, akik vallják az apostoli hitvallást, magukhoz veszik a szentségeket és

elismerik a pápa és püspökök tekintélyét, valamint az égben az üdvözült lelkek és az angyalok. Ennek a testnek a formája, éltető lelke Krisztus kegyelme. E kettő együtt alkot egy természetfölötti személyt. Ha valahol Krisztus kegyelme jelen van, ha valakit Krisztus kegyelme éltet, ott az Egyház lelke van jelen, azt az Egyház lelke élteti. Az Egyház lelke azoknak a kegyelmeknek a teljessége, melyeket idelent az összes ember kap, és amelyektől az égben az üdvözültek és az angyalok dicsősége ered. A kegyelmet mindenki egyénileg kapja, de ez a kegyelem *egy* mindazok számára, akik befogadják, mert ez a kegyelem Krisztusból sugárzik ki, aki minden embert megajándékoz saját végtelen kincseivel, és mindenkit egybekapcsol a szentek közösségében. "A vízvázaló vonal mindenki szívét átszeli, a tiszta vizeket az Egyház szentségéből merítjük, amelyből áradó kegyelem minket is annak részesévé tesz; a tisztátalan vizeket pedig saját gyengeségeinkből és tévelygéseinkből."

A fent említett emberek látható módon vannak jelen a látható Egyházban. Maritain azonban az Egyháznak a test-lélek összetettsége fényében más jelentését is ismeri: "Mindazok a nem-katolikus keresztények és nem-keresztények, akikben megvan Krisztus kegyelme, láthatatlanul benne vannak a látható Egyházban. Láthatatlanul, akár azért, mert - a nem-keresztények - láthatóan hozzátartoznak egy olyan lelki családhoz, amely eredendően más, mint az Egyház, akár azért, mert - a nem-katolikus keresztények - láthatóan hozzátartoznak egy hitvalláshoz, amely többé-kevésbé mélyen eltávolodott az Egyháztól."

Maritain itt megjegyzi: "minden ember, hacsak nem embertelenedett el teljesen a mindennapok ügyes-bajos dolgaiban, magából abból a tényből, hogy az emberi lélek szellem, törődik vallásos dolgokkal és vannak az odaátra vonatkozó eszméi". Egy ember, aki például szilárdan ragaszkodik egy nem-keresztény valláshoz vagy akár ateista - nemismerve vagy félreismerve Krisztust és istenségét - bírhatja magában Krisztus kegyelmét, s anélkül, hogy tudná, a szíve mélyén, valamint tudatfölötti és fogalomfölötti ismeretében - ahol a lélek teljesen intuitív módon, szavak és fogalmak nélkül lát - megvan benne a hit, legmélyebb erkölcsi lényének és jóakarátának lendülete által. "Abból a tényből, hogy valaki önmagában bírja Krisztus kegyelmét, bármely lelki családhoz tartozzék is, vagy akár semmiféle lelki családja ne legyen, benne van az Egyházban, még akkor is, ha nincs benne látható módon. Ha valakit Krisztus kegyelme éltet, azt az Egyház lelke élteti, mert a kettő ugyanaz."

E fejtegetések mögött felismerjük a metafizikus Maritain gazdag lét- és emberfogalmát.

Az eddigiek fényében megvizsgálja a régi tételt: Nincs üdvösség az Egyházon kívül. Ő azonban árnyaltabban fogalmaz és azt kérdezi: Miért van az, hogy senki sem üdvözül, ha nem része láthatóan vagy láthatatlanul a látható Egyháznak? Az ok, mondja Maritain, nem azoknak az eszközöknek a távlatába tartozik, amelyeket az Egyház felajánl az embereknek:

"Idelent egyedül Krisztus Egyháza nyújtja nekünk teljes sértetlenségükben az üdvösség eszközeit, amelyeket az isteni bölcsesség az egész örökkévalóság számára rendelt, s amelyeket Krisztus rábízott Jegyesére. De nem emiatt kell hozzátartozni a látható Egyházhhoz láthatóan vagy láthatatlanul, hogy üdvözülhessünk. Az eszközök, amelyekkel rendelkezünk, semmiféle területen nem elégségesek a követendő cél elérésére: az eszközöket használnunk kell, és jól kell használnunk. És az üdvösség eszközeinek használata, amelyeket az Egyház felkínál nekünk, a kegyelemtől támogatott szabadságunk ügye. A mi szabadságunktól függ, amely hűséges vagy hűtlen a kegyelemhez, hogy használjuk vagy nem használjuk ezeket az eszközöket, illetve jól vagy rosszul használjuk őket. Az ok, amiért nincs üdvösség, csak az Egyházhhoz való, látható vagy láthatatlan tartozásban, nem az üdvösség eszközeinek távlatába tartozik. Az üdvösség Krisztusban van. Üdvözültnek lenni annyit jelent, mint Krisztusban lenni ...

Ha még ma is, amikor már senki sem hiszi, hogy az üdvözüléshez szükséges, hogy látható módon benne legyünk a látható Egyházhban, továbbra is az üdvösség eszközeinek perspektívájában nézünk szembe az üdvösség problémájával, nem kockáztatjuk-e, hogy eljutunk arra a gondolatra - legyen ez bár tudatalatti -, hogy az üdvözültek száma függvénye azoknak a többé-kevésbé tökéletes és teljes eszközöknek, amelyekkel az emberek rendelkeznek? Pedig ki merné mondani, hogy több üdvözült van a keresztyények, mint a nem-keresztyények között? Ki merne álmodni arról, hogy felállít egy statisztikát (ugyan milyen teológiai szuperkompjuterekkel) Isten kiválasztottairól?"

Szükségünk van az üdvösség eszközeire, ezért van olyan lényeges szerepe az Egyházhban a prédikációnak, az apostoli és missziós tevékenységnek, mindamelltt nem az övéké az első szó. "Mert feltétlenül és elsődlegesen az a segítség a fontos, amelyet testvéreinknek olyan dolgok által viszünk, amelyek többé már nem az üdvösség eszközeire vonatkoznak, amelyeket használniuk kell, hanem közvetlenül magára az üdvösségükre és szabadságuk gyakorlására. Az igazán fontos a szeretet (őszintén szólva ez egy örült szeretet), amelyet Isten tőlünk kér a maga és az ő számukra, az imádság, a részvét - vállalva értük a szenvedést, ha kell, egészen a halálig - a megváltó mű jegyében, amelyet Krisztus folytat barátaiban és általuk egészen az idők végéig."

A továbbiakban megvizsgáljuk Maritainnel - nagyon szép és finom különböztetések téve - a látható Egyházhnak láthatatlan jelenlétét a különböző lelki családokban.

A II. Vatikáni Zsinat előtt a teológusok *vestigia Ecclesiae*-ről, az Egyházh nyomairól beszéltek, amikor azt akarták jelölni, ami az elszakadt vallásokban megmaradt az Egyházhból.

A Zsinat nem a *nyomok* szót használja, hanem *elemekről* beszél. Az Egyházh elemeiről, azokról a javakról, amelyek összessége alkotja és élteti az

Egyházat, s amelyek közül több, sőt sok és nagy értékű létezhet a katolikus Egyház keretein kívül: Isten írott szava, a kegyelmi élet, a hit, a remény, a szeretet s más benső adományok és látható elemek.

A változó szóhasználat egy igen jelentős, mélyebb változásról tanúskodik: "Az *Egyház elemei* kifejezéssel annak egyszerű, tárgyilagos megállapításával van dolgunk, hogy vannak dolgok, amelyek közösek az Egyházban és az elszakadt vallásokban. S e kifejezés nem emlékeztet hallgatólagosan a szakadás vagy eretnenség sebeire."

Mondhatjuk tehát, hogy a szóbanforgó elemek által az Egyház bizonyos módon jelen van az elszakadt vallásokban. Ez a látható Egyháznak láthatatlan jelenléte. Láthatatlan a többi vallásos közösség számára, bár ez a jelenlét megnyilvánul a figyelő szemek előtt. S ez a láthatatlan jelenlét valóságos jelenlét. "Az Egyház elemei az Egyházat - az egy, szent, katolikus és apostoli Anyaszentegyházat, Róma Egyházát - valóságosan és láthatatlanul jelenvalóvá teszik az elszakadt egyházakban. Közvetítik számukra az üdvösség egyetemes szentségének az erényeit, és ugyanakkor, aszerint, amint azok jelen vannak ténylegesen, szemünk előtt nyilvánvalóvá teszik az üdvösségnek azokat az eszközeit, amelyeket ezek az elszakadt keresztény hitvallások maguk is az emberek rendelkezésére bocsátanak."

Az Egyház elemei a szó sajátos értelmében csak az elszakadt keresztény közösségekben vannak meg. A görög-szláv orthodox és az anglikán egyház pl. majdnem teljesen birtokolja a látható Egyház természetét. A majdnem szó arra utal, hogy ezek az egyházak nem ismerik el a földi zarándok állapotában lévő Egyház fejét, Péter utódját.

"Egy katolikus ... nagyon sok tanulnivalót fog találni az orosz lelkiségben, a bűnbánat és a bűnbánók kereszténységében, akiknek semmi nehézségük nincs abban, hogy megvallják a legnagyobb hibáikat is, a szent tiszteletben a megalázottak és megszorítottak iránt, és a szenvedés iránt, amely e lelkiség számára attól a pillanattól fogva, hogy egy ember szenved és főként igazságtalanul szenved, tiszteletreméltóvá válik. ... Sokat tud majd meríteni a szív gyöngédségéből és buzgóságából, amelyekkel az anglikán egyház tagjai gyakorolják az anglikán jámborságot, a pietas anglicana-t. ... Hálás lesz az evangélikus Paul Gerhardtnak szeretettel teli kantikumaiért, amelyekből Bach zsenije táplálkozott. Értékelni fogja a zinzendorfi szív teológiáját és a morva testvéreket. ..."

A Zsinat által bevezetett szóhasználat - az Egyház elemei - Maritaint egy új, nagyfontosságú kérdés fölvetésére készíti: Mivel az Egyház elemei, amelyek megtalálhatók a *nem-katolikus* keresztény közösségekben, azt jelzik, ami közös bennük és az Egyházban, melynek feje idelent Péter, nem természetes-e azt kérdezni, hogy vajon nem találhatók-e ilyen elemek a *nem-keresztény* lelki családokban is? Nem tartalmazza-e a föld minden lelki családja a jósnak valamiféle magvát? És nem igaz-e az, hogy az Egyház semmitől sem idegen, ami



jó van az emberiségben? Nincs-e mindegyikben valami, aki közös az Egyház kincseivel? ...

"A II. Vatikáni Zsinat óta az *ökumenizmus* szó tartalma jelentősen kitágult - egészen a föld határáig, mivel az Egyház az üdvösség egyetemes szentsége címén - amint a Zsinat mondotta - jele és eszköze az emberi nem egységének. Másképp szólva, az egész világ minden megváltottja Isten és az ő Krisztusa által lett megváltva az Egyház eszközmivolta által."

A nem-keresztény vallásos közösségek köréből Maritain először azt a kettőt vizsgálja, amely hisz a transzcendens Istenben.

A *judaizmus* az igaz Isten vallása. "A zsinagógához hű zsidókban megvan Ábrahám, Mózes és Dávid természetfölötti hite. Vannak Isten írott szavát tartalmazó szent könyvek. Van törvényük és vannak prófétáik. Vannak zsoltáraik és övék az Énekek éneke. Íme, az Egyház *elemei*, amelyeket megtalálunk a judaizmusban." Az Istennel való bensőséges kapcsolat kereséséről bizonyosságot tesznek a zsidó lelkes nagy tanúi, például a hasszidok. "Izrael egykor maga volt az Egyház, annak előkészítő korszakában" - mondja Maritain. Ma azonban a megváltó Krisztusban való hit hiánya megakadályozza, hogy benne az Egyház titokzatosan jelenvalóvá váljék.

Az *iszlám* a másik olyan nem-keresztény vallási család, amelyben, mivel számol a természetfölötti renddel - Maritain szerint -, felismerhetőek az Egyház elemei. Hisz az egyedüli transzcendens Istenben, aki magát kinyilatkoztatja az embereknek, vallja "Ábrahám hitét", tiszteli Istennek az Ószövetségben leírt szavát. Íme, az Egyház *elemei* a szónak nem szabatos értelmében. Az iszlám Jézust prófétának tekinti, aki Máriától emberi apa nélkül született, de elutasítja a megváltó Krisztusban való hitet.

A *brahmanizmus*nak van bizonyos ismerete a kinyilatkoztatásról, bár a miénktől eltérő értelemben. (A szanszkrit szó egyébként hallást jelent.) Szerintük a szent szövegek örökkévalók és teremtetlenek. Ezeket a bölcsek közvetítették hozzánk, miután elmélkedéseikben mintegy *hallották* azokat, nem úgy, hogy Isten szólt hozzájuk a történelem egy adott pillanatában, hanem mint egy dallamot, szótagok és szavak nélkül, mint egy éneket, melynek nincs sem kezdete, sem vége. A hinduizmusban van egyfajta megszerzett "üdvösség" akár az abszolútum tapasztalati megismerése által, akár az isteni kegyelem által serkentett, tőle függő lélek szeretet-válaszában. Ez az üdvösség azonban nem más, mint a Kárma és a lélekvándorlás törvénye alóli felszabadulás. A kegyelem pedig, amely a brahman patheon három legfelsőbb lényének egyikétől származik, jóakarata vagy oltalmazó segítség, de nem adomány, amely a lelket magának Istennek az életében részesítené. Az ember a hinduizmus minden hitével, mítoszával, szemlélődésével, valamint misztikájával és jogájával együtt a természetfölötti rend kapujában marad, veleszületett erőinek legmagasabb csúcsán, amikor azok képessé teszik, hogy fölülmúlja önmagát és eljusson a természetes szellemi élet extázisára vagy a

metafizikai megismerés magasságának szédületére, melyet a teremtő képzelet halvány ragyogása táplál.

Kétségkívül az Egyház őrzője a természetes javaknak és igazságoknak is, de küldetése lényegileg természetfölötti. Tehát az, amiben közös a szóbanforgó lelki családdal, nem sajátos eleme az Egyháznak. Maritain szerint a brahmanizmusban az Egyház *elő-elemeivel* van dolgunk.

A *buddhizmus* a brahmanizmushoz hasonlóan hisz a lélekvándorlásban, de kevésbé hangsúlyozza azt. Legfőbb törekvése, hogy megszabadítsa magát a valamivé válás rabszolgaságától és illúziójától, amely a szenvedés forrása. Elvet minden természetfölötti létet. Mindazonáltal tartalmaz jelentős dolgokat, melyek az Egyházban is megvannak. Ilyen például a mélységes átérzése annak, hogy mindaz, ami idelent örül és pusztít, nem állandó, továbbá a végleges megszabadulás utáni szomjúság, amely mély lelki megtapasztalásból ered (ez azonban teljesen különbözik a keresztény kontemplatív tapasztalattól) és az az egyetemes együtt-szenvedés, amely a mayahana buddhizmus nemességét adja, noha ez nem szeretetből származik, hanem a felszabadult lélek emelkedettségéből, aki minden dologban a lét nyomorúságát szemléli.

Nyilvánvalóan ebből semmi sem alkothatja az Egyház elemeit. Valójában itt az Egyház *árnyékait* találjuk - mondja Maritain - és nem az üdvösség eszközeit, hanem a természetes rend vágyakozását a lelki felszabadulásra.

*Marx* a vallás ellen vezetett lángoló harca ellenére a modern időkben maga hívott életre egy újfajta vallásos engedelmességet, odaadást és önfeláldozást. A marxizmus egy teljesen a föld felé forduló és tökéletesen ateista vallás. Maritain azonban megjegyzi, hogy ezen ateista lelki család és az Egyház között vannak közös dolgok: igazságosabb létfeltételek követelése a munkásság számára, a profit imádásából fakadó gonosztettek világos látása, az a meggyőződés, hogy a teljesen elembertelenedett gazdasági és szociális rendet alapvetően át kell alakítani.

Nyilvánvaló, hogy egy lényegileg ateista tannál ezek a közös dolgok nem lehetnek az Egyház elemei. "Azt mondanám - írja Maritain -, hogy ezek az Egyház *nyomai*, amelyek nem felelnek meg az üdvösség semmiféle eszközeinek, csak egy felhívást képeznek - tisztán földi és időbeni síkon, amely annyira elvegyült borzalmakkal és illúziókkal - az emberhez méltóbb szociális feltételek megvalósítására: mindezek az Egyház nyomai, amelyek a Pártban a leggonoszabb utánczattá válnak."

Korunk különleges lelki családját képezik a *hippik*. Alapmagatartásuk teljes elutasítása minden intézményes rendszernek, a szülők világának, a civilizáció hazugságainak. Elutasításuk egy gyenge akaratból eredő kollektív menekülés az irracionálisba, az ösztönök teljes felszabadításának gyönyörébe és káprázatába. Ennek a maguk által teremtett mesterséges paradicsomnak egyik alapértéke - Maritain "értelmen inneni érték"-nek nevezi -: mindent ráhagyni a természetre, amely mindenek előtt teljes szexuális szabadságot jelent, amelyben

az a leggonoszabb, hogy kizárja a valódi emberi szeretetet. Mindez azonban együtt jár a természet tisztaságának rejtett eszményével, bizonyos őszinteséggel, naív közvetlenséggel, a "növények tisztaságával", ami kitörési pont lehet a valódi emberi értékek felé.

Az őrző zene és a kábítószer okozta érzéki csalódás megteremti a szellemi értékek - misztika, extázis, kontempláció, szertartás, önátadás - tökéletes utánzatát, mindezt teljes zűrzavarban, "de az emberinek vagy isteninek nem minden ismertetőjele nélkül". Persze itt nincs szó az Egyház elemeiről, sem az üdvösség eszközeiről, hanem inkább az "Egyház *foszlányai*"-ról.

Tudjuk, hogy az ember nem képes a végtelenségig megelégedni az utánzattal. Sokakban felébred a vágyakozás azok iránt az igazi dolgok iránt, amelyeknek az utánzatát éli ez a szellemi család: az igazi szent, a valóságos misztikum, a valóságos szemlélődő alázat, a hiteles liturgia, a testvéri önfeláldozás igazi élete iránt, amelyet egyedül a szeretet tud adni. "Ezek az emberek bírnak valami közöset az Egyházzal, aki gyöngéden szereti a világosságban mindazt, amire ők a sötétségben vágyakoznak."

Látjuk tehát, hogy az Egyház elemei a maguk szabatos értelmében csak kevés lelki családban vannak jelen. Fölmerül a kérdés, miként lehet akkor az Egyház az üdvösség egyetemes szentsége, ahogyan a II. Vatikáni Zsinat nevezi?

Maritainnek erre nézve van egy saját elgondolása. Szerinte az Egyház alapvető és egyetemes alkotó elemét magában az emberben kell keresnünk. Az emberi személy természeténél fogva törekszik megismerni léte okát és vágyódik a legfőbb boldogító Jóra, vagyis szomjazza Istent. Ez a vágy - legyen bár öntudatlan - tesz minden embert az Egyház alkotó elemévé.

A szeretett lény benne van a szeretőben, a vágyott a vágyódóban, tanítja a filozófia. Ha ezt az elvet a bennünket foglalkoztató kérdésre alkalmazzuk, mélyértelmű következtetésekre jutunk. Esetünkben magában a létben gyökerező vágyal van dolgunk, amely összehasonlíthatatlanul alapvetőbb, mint a lélekben ébredő bármely más vágy. Ameddig egy ember létezik, ez a vágy dolgozik benne, tudatosan azokban, akikben megvan a vallásos érzék és tudatfölöttien mindenkiben.

"Krisztus Egyháza létezik, itt van láthatóan a földön az üdvösség minden eszközével. Az ember, aki az "erdőben született" vagy valamelyik primitív törzsben, nem ismeri őt. De önmaga megmentésének vágyában ez a valóságosan létező Egyház bennerejlően és láthatatlanul jelen van ennek az embernek az életében. Ez vonzza őt, anélkül, hogy tudna ennek valóságáról. És követve a benne élő vágyat létének megmentésére, üdvözítésére, életében és szabad választásaiban lesznek alkalmi, hogy engedelmeskedjék a felülről jövő sugallatoknak, hogy többet sajátítson el abból, ami jó az ő vallási családjában - ha ugyan van ilyenje -, hogy az útján angyalok vezessék, hogy megnyissa magát Isten kegyelmének, aki ilyen vagy olyan módon mindenkinek felkínálja azt, és

amitől senki sincs megfosztva, hacsak nem a saját hibájából. (És talán egy napon találkozni fog ezzel a valóságos Egyházzal; és talán fel fogja azt ismerni.)

Az ember tehát az Egyház legalapvetőbb és legegységesebb alapeleme, éljen a föld bármely vidékén és tartozzon bármely lelki családhoz."

Maritain barátjától, Charles Journet-től vett idézettel zárja fejtegetéseit: "Így az Egyház, Krisztus Egyháza, amelyet Péterre bízott, egyszerre sokkal tisztább és egyetemesebb, mint amilyenek gondoljuk. Sokkal tisztább, minthogy ő nem ugyan bűnösök, de - bűn nélkül való, s mert tagjainak bűnei őt nem szennyezik be. És sokkal kiterjedtebb, mert maga köré gyűjt mindent, amit megmentett ebben a világban. Az Egyház tudja, hogy a tér és az idő mélyén, a vágy révén, kezdetleges és rejtett módon hozzátartoznak az emberek milliói, akiket leküzdhetetlen tudatlanság akadályoz meg abban, hogy őt megismerjék, de akik - életük tévelygéseinek legmélyén - nem utasították vissza az élő hit kegyelmét."

Pierre-Marie Emonet O.P.

## METAFIZIKA EGYSZERŰ SZAVAKKAL \*

### NEGYEDIK FEJEZET

## A DOLGOK LÉTÉBEN REJLŐ ESZME

"Fa, amely talán gondolkodik bensejében."

/Rainer Maria Rilke/

A lét a dolgok belső energiája. Energia, mely hajtja őket ki, a fény felé. Megkapó erejű szemléltetője ennek az a fa, amely rést tör börtöne falán, csak hogy eljusson a napvilágra.

Bizonyára feltűnt, hogy a dolgok létének a misztériumáról beszélve mindaddig a növények világához folyamodtunk példáért. Rilke is, a kastélya előtt álló diófát szemlélve töpreng: "Fa, amely talán gondolkodik bensejében..." Kifejlődésük folyamán a növények és az állatok, úgy tűnik, mintha valamiféle értelmes rendezőelv birtokában lennének, mely hasonló a művész *eszméjéhez*.

Már Arisztotelésznek is ez volt az érzése, amikor az élőlények keletkezéséről tündökölt. Számos, aprólékos fontolgatása során végül is eljut az "eidos", az idea, az eszme fogalmához, mely az élő létezők keletkezése fölött öröklik. Jól ismerjük megfogalmazását, melyben intuícióját kifejti: Ahogyan az ember elkészít egy dolgot, úgy készül az a természetben is, és ahogyan a természet megalkot egy dolgot, úgy dolgozik az ember is."<sup>(1)</sup> *Az állatok részei* című művében Arisztotelész a "leleményes természet"-ről, a "szervező és teremtő természet"-ről beszél.

Ezek után szükségszerű a megállapítás, hogy "értelem" hatja át azt az energiát, melyet a dolgok keletkezésük során kifejtnek! A "logos" szót, amely *értelmet* jelent, már az efezusi Herakleitosz is használja Krisztus előtt a VI. században. Számára egyébként a filozófia ezt az egyet jelenti: "Megismerni a minden dolgot, mindenütt átható értelmet (logos)."<sup>(2)</sup> Ennyire megfogták őt azok a szabályszerűségek, melyeket az élők mindig pontosan betartanak törzsfjlődésük során.

---

\* Előzmény: Folia Selecta 25. sz., 2002. december

Feltűnő, hogy ezek az első természetbölcselek mennyire közelállnak a neves biológushoz, Claude Bernard-hoz. A híres embriológus, szakítva a kísérleti módszerekkel, bevallotta, hogy magyarázataiban sehogy se tudta elkerülni azt, amit ő a "dolgok irányító elvének" nevezett. Hallgassuk csak őt magát: "Az élő csírában van egy teremtő gondolat, amely a szerveződés során nyilvánul meg és bontakozik ki. Az élőlények egész létezésük során ennek a vitális teremtő erőnek a befolyása alatt állnak, és akkor pusztulnak el, amikor az már nem tud érvényesülni. Itt is, mint mindenütt, minden az ideából, az eszméből származik, mely egyedül teremt és irányít."<sup>(3)</sup>

Vonjuk le tehát a tanulságot: a természeti élőlényekben a keletkezésük során megnyilvánuló ontogenetikus erő világosan utal egy, az anyagtól, a fizikai-kémiai jelenségektől eltérő elv jelenlétére. Ezt az elvet helyesen nevezzük *teremtő eszmének*. Azonban azt is hozzá kell tennünk, hogy ez nem egy ismereti *eszme*. Ez nem a dolgoknak az ember fejében lévő hasonlósága. Ez olyan eszme, amely létrehoz, mint Dávid vagy Mózes eszméje Michelangelóban. Ahogy szemléljük az utat, melyet a természet dolgai kibontakozásuk idején bejárnak, megfordíthatjuk a szállóigét: "A természet utánozza a művészetet." Azonban úgy, hogy a természetben a teremtő lendület forrása magukban a dolgokban van.

Lám, mennyire azonosul egy szemlélődő szerzetes a természetben feltáruló bölcsességgel: "Mindig csodálatos olvasmány a bükkös, és áhitattal szemlélem őszi metamorfózisát. És ott vannak a juharfák is, amelyek fantasztikus lángot vetve gyorsan lehullatják leveleiket. Micsoda bölcsesség rejlik ezekben a gesztusokban és ütemekben!"<sup>(4)</sup>

## ÖTÖDIK FEJEZET

### AZ ANYAG FORMÁT ÖLT

"Cézanne az éppen formát öltő  
anyagot akarja megfesteni."  
/Merleau-Ponty/

Most már bizonyára megértette az olvasó, hogy Thalésztól Arisztotelészig a görög gondolkodók által használt fogalmazások sokasága mind-mind egyetlen valóságra utal: a *létre*. Kutatásaik tárgya, a létezés aktusa azonban olyan széles palettáját képviseli az érthető világnak, hogy ha azt fel akarjuk tárni, számos fogalomra és szóra lesz szükségünk.

Az előző fejezetben szereplő idea (eidosz) a létet, mint a minden dologban értelemmel felfogható elvet jelölte meg. Platón (428-348) és utána Arisztotelész egy másik kifejezést is használt: a "formát" (morphé). E körül a szó körül bontakozott ki a két filozófus gigászi küzdelme, melyről Goethe azt mondta, hogy örökre kettéosztotta a bölcselet világát.

Platón is észrevette, hogy megépelésük során a természet dolgait mintha az ő ideáik irányítanák. De azt képtelen volt felfogni, hogy ezek az annyira állandó ideák egyben a mindig változó anyagot is képesek alakítani. Számára lehetetlennek tűnt, hogy az ideák és az anyag, melyek szétszórják a létet, s melyekből az utóbbi felelős a halálért, egyesüljenek. Így aztán arra a következtetésre jutott, hogy a természetben megtalálható testek csak fogyatékos és törekeny másolatai egy másik világhoz tartozó mintaképeknek. Gondoljunk csak Platón méltóságteljesen ég felé mutató ujjára Raffaello Athéni iskola című festményén. A filozófus tekintete nem maradhat meg az itteni világban. Igazi hazája, otthona az értelemmel megragadható ég.

Arisztotelész viszont megvédi ezt a világot. Azt akarja, hogy ne fosszuk meg az anyagot a realitásától. Platón ideáin ő is sokat tündött, amikor *Az állatok történetében* az élők több száz fajtát taglalta, és méghozzá micsoda aprólékossággal! Egyvalami bizonyossá vált számára: Az idea, vagyis a csírázástól a megszületés fázisáig tartó kifejlődés elve valóságosan munkálkodik az anyag szívében. Számtalanszor tetten érte formázó és rendező erejét. Láta, hogyan dolgozik a testekben. Nem tudta elfogadni, hogy azok csak másolatok, látszatok lennének. Ennek a keletkező anyagnak értelmes erőfeszítése kiérdemli a valóság nevet.

Minthogy gyakran megfigyelhette a fény felé növekvő lét formáló munkáját, Arisztotelész a *forma* névvel is jelölte. A lét az anyagban nem más, mint forma. Ezáltal az ideák egységgé építő erejét akarta hangsúlyozni. Nem a testek külső alakjáról van itt szó, hanem belső szövetükről, mely a részeket szilárd egésszé kovácsolja.

Arisztotelész tanrendszerének egy olyan nevet adott, amely feloldotta az anyag és az idea ellentétét. Ez a név a hülemorfizmus, amely a *hylé* (anyag) és a *morphé* (forma) szavak összetétele. Azt akarta ezzel mondani, hogy az anyag nincs ellentétben a formáló és teremtő ideával, sőt valamiképpen igényli azt. Arisztotelész az anyagnak a létre való elhivatottságát ünnepli. Magyarázataiban ezért emeli ki a művészet analógiáját. A nyers márvány várja, hogy szoborrá formálják. Kellő időben a szobrász előhossa belőle ezt a formát. Ezt ábrázolja Michelangelo Rabszolgák nevű szobra, ahol tanúi lehetünk annak az erőfeszítésnek, mellyel a még kezdetleges állapotban lévő alakok megpróbálják végtagjaikat kiszabadítani a nyers kőből. Így megértjük, hogy a művész nem az anyagon kívül találja a formát, hanem az anyagban, hiszen potenciálisan benne van. Michelangelo szívesen emlegette mesterének, Bertoldónak a szavait, aki szerint a szobrásznak kell kiszabadítani a márványból a szobrokat. Hozzátette, hogy "minden egyes márványtömb több száz lehetséges formát rejt magában, s ha nem így lenne, akkor az összes szobrász ugyanazt a szobrot készítené ugyanolyan tömbből."<sup>(5)</sup>

Cézanne, Soutine és Van Gogh műveiben az a lenyűgöző, hogy tanúi lehetünk annak az erőfeszítésnek, amellyel a forma megpróbál eljutni magához az anyaghoz, hogy végre egyesülhessenek: a forma kiárasztja fényét az őt befogadó anyagra. Cézanne számára a művészet "a természet egy morzsája".<sup>(6)</sup> Cézanne-nál az anyagban még érződik a remegés, ahogy a benne rejlő forma kilép a fénybe.

Egyes festőknél és szobrászoknál az embernek az az érzése, hogy a formát kívülről erőltették rá az anyagra. Ez kiváltképpen az akadémikusoknál szúr szemet. A festészetben és a szobrászatban a szépség csak akkor létezik, ha a forma az anyagból születik. A festő és a szobrász akkor hoz létre igazi szépet, ha a formát "kihúzza" az anyag mélyéről. És abban a pillanatban, amikor megszületik a forma, fény kezd el ragyogni az anyagon.

Ezt látjuk Chagall "Szekerén" is, melynek remegő körívű kerekei - szerencsére - nem képesek megfelelni a geometria követelményeinek. Vagy Van Gogh székének bizonytalan körvonalain és Soutine házának és fáinak ingadozó vonásain. Ez nem a gyermekrajzok naívsága, hanem szívettépő tanúságtétel arról a pillanatról, amikor az alkotó ember napvilágra hív egy formát az anyag éjszakájából.



## HATODIK FEJEZET

## A LÉT BETELJESÜLÉSE A DOLGOKBAN

"Az élő nem hagyja el teljesen az okait:  
tart is feléjük."  
/Gabriel Germain/

A természet dolgai más titkokat is rejtegetnek a filozófus és a költő számára. Az hökkenti meg őket a legjobban, hogy ez az energia, amely a lét felé hajtja a dolgokat, irányított energia, melynek célja van. Így csodálja meg Rilke azt az igyekezetet, amely a fügefát eltölti növekedése folyamán. Mindent felszámol, ami akadályozhatná őt gyümölcse érlelésében: "Már régóta jel vagy számomra, fügefafa, mivel szinte teljesen lemondasz virágkoronád dicsőségéről, csakhogy a rögtön leszedett, nem ünnepelt gyümölcsödbe zárjad meztelen titkodat."<sup>(7)</sup>

A testi egyedek tévedhetetlenül haladnak a fajtájukra jellemző különböző utakon a maguk sajátos végcélja felé. A fészket elhagyó madárból boldog kiáltásban tör elő a lét. Színekben és illatokban ontja magát a frissen kinyílt virágból, pazar ízekkel jelenik meg a gyümölcsben. Ezt a győzelmes, boldog szárnyalást csodálta annyira Arisztotelész. Még egy szakkifejezést is kitalált rá: az *entellechié*-t. Ezzel a szóval azt akarta kifejezni, hogy az élőlények *bensejükben, önmagukon és önmagukért* dolgoznak. Az entellechié etimológiája: "*az, ami önmagában hordja saját végcélját*", vagyis egy dolog lendülete, hogy megkeresse a saját beteljesülését.

Mikor egy növény már kivirágzott, mikor a fa már gyümölcsöt hozott, leáll. Azt az energiát, melyet eddig a létben való növekedésre fordított, most arra használja, hogy fönntartsa magát. Ez a tartós megmaradási "szándék" mutatja, hogy ezt a beteljesülést kereste. Ez az ő java, ez az ő dicsősége! "E rózsza jelenlétének csúcsán nyilvánul meg a lét."<sup>(8)</sup>

*Létezésükhöz* az élőlények a külső világ szubsztanciáit építik magukba a táplálkozás által. Mármost ez a tevékenység is feltételez egyfajta erőt, mely elvet és kizár minden olyan tényezőt, amelyik veszélyeztetné az életet. A természet teremtő tevékenysége hasonlít a művészekéhez. Választ, vagyis magába épít és kirekeszt. Michelangelo a szobrászatot "*forza die levare*", "leválasztó erő"-nek nevezte. Szerinte a szobrász művészete abban áll, hogy képes leválasztani a

márványtömről mindazt, ami akadályozza a születendő forma kibontakozását. Hasonlóképpen a virágmagban és az embrióban a természet úgy próbálja világra hozni az új életet, hogy közben minden olyan dolgot kiküszöböl, mely útvjáról letérítené.

Ez az irányított erő, ez a belső készítés, célrairányultság az újabb vonása a természetben található testek létének. Ismét Rilkét idézzük, aki versében csodálatosan ünnepli azt a diófát, melynek árnyékában szokott elüldögélni. Azt dicséri benne, hogy dacolni tud a formáját veszélyeztető erőkkel:

"Lassan alakítja formáját  
önmaga uraként a fa,  
s a szél sem tud  
kifogni rajta."<sup>(9)</sup>

## JEGYZETEK

<sup>(1)</sup> Fizika. 11. 8. 199.

<sup>(2)</sup> Les Penseurs Grecs avant Socrate. Frgment 41. Trad Jean Violquin, Garnier, Paris.

<sup>(3)</sup> In: A. D. Sertillanges O.P.: La philosophie de Claude Bernard. Aubier, 1943. 92.p.

<sup>(4)</sup> Lettre d'un Chartreux. Nova et Vetera, 1959. 79 p.

<sup>(5)</sup> Irving-Stone: La vie ardante de Michel-Ange. Plon, 1983. 92. p.

<sup>(6)</sup> Paul Cézanne: Musées nationaux. Paris, 1974. 8. p.

<sup>(7)</sup> Pierre Desgraupes: R. M. Rilke. Seghers, 1990. 137. p.

<sup>(8)</sup> Jean Beaufret: Dialogue avec Heidegger. Philosophie grecque. Ed. de Minuit. 1973. 118. p.

<sup>(9)</sup> Maurice Zermatten: Les dernieres années de R. M. Rilke. Le Cassetin, Fribourg. 1975. 177. p.

Fordította Varsányi Luca

## FLORILEGIUM

Világosítsd meg az értelmemet, ó örök Igazság és engedd, hogy beszéljek a fejedelmekhez, akiket Te irgalmasságod folytán a népek kormányozására szólítottál, s akik közül legtöbben azt hiszik, azért emelkedtek ebbe a rangba, hogy kényükre-kedvükre uralkodjanak és élvezzék a világot kellemességéért, abban a hiszemben, hogy ami kedvükre van, azt szabad is tenniök.

\*

Tekints önmagadra, ó Fejedelem, bárki vagy is és meg fogod látni kötelezettséged legfontosabb teendőit. Téged tett meg Isten a szegények, elhagyatottak, árvák, özvegyek és megtiprottak atyjává, ezek Tőled várják a kenyeret, az igazságot, a könyörületességet, az enyhülést.

\*

Ha tehát Isten szükségszerűen egyedüli tanácsadód, ó Fejedelem, csalhatatlan igazság, hogy hozzá kell ragaszkodnod és hogy az Ő szellemének segítségével uralkodj. Isten csakis a szeretettől eltelt szívekben lakozik, ezért a szeretet által kell uralkodnod, s most tanácsadóként is a szeretetet adom melléd.

\*

A Te kezekben van szívünk, Uram,  
 Döfd át szereteted nyilával,  
 Gyűjtsd föl a lomhákat,  
 Vezesd vissza az eltévelyedetteket,  
 Világosítsd meg a vakokat,  
 Lágýítsd meg a hajthatatlanokat,  
 Bátorítsd a gyengéket,  
 Szilárdítsd a habozókat,  
 Tanítsd a tudatlanokat,  
 Erősítsd a jókat,  
 Gyarapítsd bennük a hitet,  
 Gyűjtsd föl a kölcsönös szeretet lángját,  
 S újra és újra kérlek:  
 Add, hogy szereteted gyarapodjék,  
 Hogy ez az isteni láng  
 Eméssze fel viszálykodásainkat.



- 
- (1) Fizika. 11. 8. 199.
- (2) Les Penseurs Grecs avant Socrate. Frgment 41. Trad Jean Violquin, Garnier, Paris.
- (3) In: A. D. Sertillanges O.P.: La philosophie de Claude Bernard. Aubier, 1943. 92.p.
- (4) Lettre d'un Chartreux. Nova et Vetera, 1959. 79 p.
- (5) Irving-Stone: La vie ardante de Michel-Ange. Plon, 1983. 92. p.
- (6) Paul Cézanne: Musées nationaux. Paris, 1974. 8. p.
- (7) Pierre Desgraupes: R. M. Rilke. Seghers, 1990. 137. p.
- (8) Jean Beaufret: Dialogue avec Heidegger. Philosophie grecque. Ed. de Minuit. 1973. 118. p.
- (9) Maurice Zermatten: Les dernières années de R. M. Rilke. Le Cassetin, Fribourg. 1975. 177. p.

Fordította: Varsányi Luca